

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94 (477.51):328.691«1921-1924»

DOI: 10.15587/2313-8416.2018.141072

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ШТАБ АРМІЇ УНР (СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНТЕРНУВАННЯ У ТАБОРАХ ПОЛЬЩІ, 1921–1924 рр.)

© І. В. Срібняк

В статті проаналізовано специфіку діяльності Генерального штабу армії УНР в умовах інтернування в таборах Польщі у 1921-1924 рр., який продовжував виконувати свої функції головного військового органу з планування розвитку збройних сил УНР та відновлення української державності збройним шляхом. Його співробітники брали діяльну участь у розробці нових нормативних документів для армії, здійснювали експертизу законопроектів, які визначали устрій війська в умовах інтернування та у випадку відновлення воєнних дій за відновлення УНР, визначили шляхи реформування культурно-освітньої роботи в таборах

Ключові слова: Генеральний штаб, інтернування, табір, генерал, Каліш, армія УНР, Польща

1. Вступ

Після завершення збройної фази боротьби з більшовицькою Росією у листопаді 1920 р. армія УНР була змушена відступити до меж Польщі, де її особовий склад був інтернований у таборах. Першим місцем перебування Генерального штабу Військ УНР у Польщі стала Ченстохова (табір Страдом), в якому на цивільному становищі були розміщені старшини та службовці центральних інституцій та штабів армії УНР, а також цивільні українські біженці. Обов'язки начальника Генерального штабу (кінець 1920 – початок 1921 рр.) виконував генштабу генерал-хорунжий В. Сінклер, який постійно перебував у місті осідку уряду УНР – Тарнові.

2. Літературний огляд

Хоча окремі аспекти перебування інтернованої армії УНР висвітлювались в цілій низці монографій та окремих публікацій, в них містяться лише поодинокі згадки про діяльність її Генерального штабу [1, 2]. Разом з тим – у опублікованих останнім часом статтях присутній докладніший матеріал про деякі аспекти функціонування Генерального штабу [3, 4]. Відтак дана тема ще не була об'єктом спеціального дослідження ані в українській, ані в зарубіжній історіографії, що обумовлює необхідність її наукової розробки. Важливість даної теми зумовлена самим вибором теми дослідження та полягає у доцільності ознайомлення загалом дослідників з досвідом реформування збройних сил України у першій половині 1920-х рр.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – здійснення аналізу специфіки діяльності Генерального штабу армії УНР в умовах інтернування.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. Встановити ефективність діяльності Генерального штабу в місцях його перебування (Ченстохова-Каліш).
2. Визначити внесок його керівників у процес налагодження роботи структур Генерального штабу.
3. Розкрити особливості життя і побуту співробітників Генерального штабу в таборних умовах.

4. Генеральний штаб армії УНР (специфіка діяльності в умовах інтернування в таборах Польщі, 1921–1924 рр.)

Перейшовши на становище інтернованих, співробітники Генерального штабу опинились у доволі непростій ситуації, що була зумовлена невилплатою їм грошового утримання (через відсутність коштів у державній скарбниці). Але попри це Генеральний штаб не припиняв своєї діяльності, про що, зокрема, свідчить лист 3-го генерал-квартирмейстера Генерального штабу генштабу генерал-хорунжого М. Капустянського, який звертав увагу начальника Генерального штабу на доцільність використати «розташування наших військ по таборах і ту передишку, яку мимо волі ми зараз змушені прийняти» (доповідь № 101 від 12 січня 1921 р.) [5].

Перебування у таборах, на думку М. Капустянського, мала бути використана для організації навчання війська, яке у цей час вона проводилось у таборах без певного плану і системності. Вже в короткому часі задля централізації керування згадуваними відділами у структурі Генерального штабу Армії УНР було створено культурно-освітню управу, яка ініціювала важливі організаційні зміни в таборах [6]. Після цього у таборах було вжито енергійних заходів для ліквідації неграмотності серед козацтва. На початку весни 1921 р. всі початкові школи в таборах були реорганізовані за єдиним положенням, виробленим міністерством народної освіти УНР, що давало змогу отримувати козакам правні свідоцтва про закінчення курсу навчання.

Але практична реалізація цього було значно ускладнена з огляду на цілу низку несприятливих обставин, зумовлених як неготовністю польської влади до виконання всіх своїх зобов'язань щодо інтернованих, так і відсутністю будь-яких коштів для потреб армії. Тому відносно поліпшення умов існування інтернованих навесні 1921 р. – у зв'язку з приходом теплої пори року – зовсім не позначилось на становищі вояцтва в Страдомі. Майже цілковита відсутність коштів у Державного центру УНР в екзилі обумовлювало невиконання належного старшинам Генерального штабу грошового утримання, що змушувало їх (особливо тих, хто мав родини) до пошуку роботи на приватних засадах.

Вже у травні 1921 р. до старших військових начальників Армії УНР почали масово надходити рапорти про тимчасове звільнення старшин Генерального штабу та військового міністерства саме з огляду відсутності у них будь-яких коштів, потрібних для задоволення елементарних потреб у харчуванні. Виходячи з тих умов, в яких опинилися старшини Генерального штабу, переважна їх більшість зголошувались з рапортами про надання їм відпусток терміном на два-три місяці. Так, зокрема, вчинив начальник організаційної управи генштабу підполковник Б. Сулковський, начальник відділу особистого складу старшин генштабу сотник Ю. Скорняків, в. о. начальника управи навчання підполковник Б. Снігірєв та ін. [3].

У цій ситуації командування армії УНР у більшості випадків було змушено йти на зустріч цим проханням, разом з тим час від часу знаходячи можливість для виплати старшинам Генерального штабу хоча би мінімальної матеріальної допомоги. Зрештою, восени 1921 р. командування армії УНР дійшло до висновку про доцільність переміщення всіх військових структур з Ченстохови до Калішу, що, крім усього іншого, дозволило би суттєво зменшити видатки на їх утримання [7].

Вже у листопаді 1921 р. апарат і структури Генерального штабу були передислоковані до згаданого табору. Водночас була проведена і його реорганізація, після чого штат Генерального штабу скоротився до 54 осіб (з серпня 1921 р. його очолював генштабу генерал-хорунжий В. Петрів). У структурі штабу було три генерал-квартирмейстерства, управління військових комунікацій, управління культурно-освітніх справ і канцелярія.

У Каліші для розміщення генштабістів були знайдені відповідні приміщення, але попри все перші тижні їх перебування в Каліші були досить складними, бо його співробітники (у т.ч. й булавні старшини) мали самостійно ходити за водою та обідом, підмітати підлогу, виносити сміття, таскати на собі вугілля, топити пічки [8]. Але попри всі побутові труднощі співробітники Генерального штабу продовжували виконувати покладені на них обов'язки. Вони, зокрема, взяли найдіяльнішу участь у розробці низки регламентуючих внутрішній устрій армії УНР документів, у т.ч. наказів №№ 59 і 60, які визначали її основну та початкову форми організації; долучились до заснування восени 1921 р. у Каліші Скорочених курсів для підготовки штабових старшин.

Новий 1922 р. не змінив ситуації в Генеральному штабі – як і роком раніше – генштабісти були змушені шукати будь-яких можливостей для заробляння коштів аби забезпечити елементарні власні життєві потреби. У цьому, зокрема, переконує лист начальника Генерального штабу Армії УНР генштабу генерал-хорунжого В. Куца до військового міністра уряду УНР генштабу генерал-поручника М. Юнакова від 8 червня 1922 р. У ньому В. Куц повідомляв про те, що у Каліші в цей час формувались робочі команди, до яких записувались й старшини Генерального штабу, після чого клопотались у Куца про тимчасову відпустку зі служби [9].

На той час у складі управи Генерального штабу залишилось три кадрові старшини (полковники В. Сігарів і Б. Сулковський та генерал В. Куц). Всі вони були змушені «безвихідністю свого становища записатись на землемірні роботи». В. Куц, зокрема, за 19 місяців свого інтернування в таборах «отримав в рахунок залеглості» 10 тис. м. п., і з огляду на це просив М. Юнакова про надання йому чотирьохмісячної відпустки для праці поза табором [10].

Ті ж генштабісти, які в силу різних обставин були змушені довгий час залишатись у таборі, опинялись у вкрай сутужному становищі, не маючи при цьому належного речового та харчового забезпечення. Це стосувалось навіть генералів армії УНР, які перед цим займали чільні становища в Генеральному штабі. Колишній начальник Генерального штабу В. Петрів, перебуваючи навесні 1923 р. у Каліші, був змушений час від часу харчуватись в борг (на цей час його борг буфету 2-ої Волинської дивізії досяг 10 тис. м. п.).

Але найяскравіше дійсний майновий стан українського генерала виявився в іншій площині – коли на початку травня 1923 р. С. Петлюра запропонував В. Петріву (разом з генералом О. Удовиченком) зустрітись у Варшаві з головою французької військової місії у Польщі маршалом Ф. Фошем – генерал був змушений відмовитись. Причину невиконання цього розпорядження В. Петрів подав у рапорті головному отаману Військ УНР, а саме – стан свого однострою, який був «остільки злий», що він не міг «навіть вийти до міста без того, щоби не відчувати сорому за вигляд Генерала У.Н.Р.» [11].

З наближенням зими 1923 р. становище інтернованих генштабістів знову погіршилось настільки, що змусило начальника Генерального штабу В. Куца

шукати будь-яких можливостей для знаходження коштів, потрібних для елементарного виживання підлеглих йому 11-ти співробітників генштабу. Майже єдиним виходом став продаж частини скарбового майна – за його дорученням один з його підлеглих (сотник Я. Лобенко) у кінці 1923 р. продав зіпсовану друкарську машинку «Ундервуд» за 215 млн. м. п. [12]. Така практика мала місце й в подальшому – вже на початку лютого 1924 р. були продані ще одна друкарська машинка, що дало 90 млн. м. п., на початку березня – ще одна (20 млн. м. п.), за місяць – ще одна машинка і самовар [13].

У серпні 1924 р. табір у Каліші було ліквідовано, а всі інтерновані вояки-українці зі складу армії УНР – перейшли на цивільний стан. Генеральний штаб армії УНР як військова структура припинив своє існування, хоча й надалі його функції частково продовжував виконувати ресорт військового міністерства уряду УНР в еміграції.

5. Результати дослідження

Основним результатом дослідження стало введення до наукового обігу значної кількості архівних джерел, що зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. Завдяки проведеному дослідженню абсорбовано досвід діяльності Генерального штабу армії УНР у 1921–1924 рр.

6. Висновки

1. Оцінюючи понад трьохрічне перебування Генерального штабу армії УНР у досить несприятливих умовах в таборах Страдом і Каліш, слід відзначи-

ти, що він – в специфічних умовах інтернування – продовжував виконувати свої функції головного військового органу з планування розвитку збройних сил УНР та відновлення української державності збройним шляхом.

2. Керівники Генерального штабу (генерали В. Синклер, В. Петрів, В. Куш) зуміли налагодити поточну роботу штабу в дуже складних умовах таборового повсякдення, що був позначений браком усього самого необхідного. Такий стан справ змушував його співробітників самостійно дбати про своє виживання шляхом короткотермінового (кількотижневого) або кількомісячного працевлаштування поза Калішем.

3. Генеральний штаб не припиняв своєї діяльності з розробки нових нормативних документів для армії, експертизи законопроектів, які визначали устрій війська в умовах інтернування та у випадку відновлення воєнних дій за відновлення УНР. Генеральний штаб визначив шляхи реформування культурно-освітньої роботи в таборах, причинившись в такий спосіб до зміцнення морального духу інтернованого українського вояцтва.

Подяки

Дану статтю підготовлено завдяки сприянню Студіуму Східної Європи (Studium Europy Wschodniej) Варшавського університету, за ініціати-ви якого 2014 р. була започаткована щорічна Нагорода імені Івана Виговського (під почесним патронатом Президента Польщі), що вручається рішенням її Капітули з числа делегатів від 25 університетів та вищих шкіл Польщі

Література

1. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі 1920–1939 рр. Львів, 2000. 276 с.
2. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.). Київ-Філадельфія, 1997. 187 с.
3. Срібняк І. «...За право вільно жити і працювати в рідній хаті» (українська еміграційна громада в Ченстохові, Польща у 1921 р.) // *Evropský filozofický a historický diskurz*. Praha, 2018. Vol. 4, Issue 2. S. 24–31. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24081>
4. Срібняк І. «Почуття великого обов'язку, покладеному на Генеральний штаб Батьківщиною...»: заснування та діяльність Академічних курсів штабних старшин у таборі Каліш (Польща) у 1921–1924 рр. // *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość*. Toruń-Kijów, 2017. Vol. 1. S. 24–32. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19931>
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 1078, оп. 2, спр. 234, арк. 2–23в.
6. ЦДАВО України, ф. 1078, оп. 4, спр. 6, арк. 71.
7. ЦДАВО України, ф. 1075, оп. 2, спр. 476, арк. 11зв.
8. ЦДАВО України, ф. 1078, оп. 2, спр. 233, арк. 39.
9. ЦДАВО України, ф. 1075, оп. 2, спр. 822, арк. 207.
10. ЦДАВО України, ф. 1075, оп. 2, спр. 822, арк. 207–207зв.
11. ЦДАВО України, ф. 3947, оп. 1, спр. 13а, арк. 48–50зв.
12. ЦДАВО України, ф. 1078, оп. 2, спр. 317, арк. 3, 6.
13. ЦДАВО України, ф. 1078, оп. 2, спр. 317, арк. 15, 22, 23.

Дата надходження рукопису 21.06.2018

Срібняк Ігор Володимирович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра все-світньої історії, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

E-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua